

TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE KALIP SÖZLERİN ETKİNLİKLERLE ÖĞRETİMİ^a

TEACHING FORMULAIC EXPRESSIONS THROUGH ACTIVITIES IN TEACHING AS A FOREIGN LANGUAGE

Yrd. Doç. Dr. Fatih YILMAZ*, Yasemin ERTÜRK ŞENDEN**

ÖZET: Teknolojideki ilerlemelere paralel olarak iletişim araçlarının yoğun bir biçimde kullanıldığı küreselleşen dünyada yabancı dil öğrenmek artık kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak görülmeye başlanmıştır. Türkçe de son yıllarda yabancı dil olarak yurtdışında Türkoloji kürsülerinde, Yunus Emre Enstitülerinde ve TÖMER’lerde yaygın bir şekilde öğretilmektedir. Yabancı dil öğretiminde farklı kültürlerle sahip bireylerin birbirleriyle sağlıklı bir iletişim kurabilmeleri için bugün dil bilgisi ve kelime öğretimi yeterli görülmemektedir. Bireylerin o toplum gibi düşünerek iletilmek istenen mesajları amacına uygun anlamaları için yabancı dil öğretiminde kültür unsurlarına da yer verilmesi gerekmektedir. Bu şekilde kültür unsurlarıyla iç içe olan dil, yabancılara daha etkin bir şekilde öğretilmektedir. Türk kültürünü ve Türkçenin zenginliğini yansıtan kalıp sözler, insan ilişkilerini kolaylaştıran ve iletişimde sıkça kullanılan kültür unsurlarından biridir. Kişiler arası etkili iletişim için her dilde öğrenilmesi gerekli olan kalıp sözler, toplumların hayata sosyokültürel pencereden bakış açılarını yansıtır. Bu çalışmada kalıp sözlerin Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yararlanılabilecek yöntemlerden pantomim, film ve resim ele alınmış ve buna bağlı olarak çeşitli etkinlik önerilerine yer verilmiştir. Çalışma bunun yanı sıra istasyon, tanılayıcı dallanmış ağaç, kavramsal karikatür, oyun, drama, gözlem, boşluk doldurma, yapılandırılmış grid gibi öğretim sürecinde uygulanabilecek etkinlikleri de içermektedir. Bu etkinliklerde hedef grup, etkinliklerin gerekçesi, etkinliklerin genel yapısı ve işleniş ve değerlendirmelerden bahsedilmiştir. Bu etkinlikler aracılığıyla Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen yabancı öğrencilerin hem Türkçe dil gelişimlerine hem de kültür aktarımlarına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, kalıp sözler, kültür aktarımı

ABSTRACT: Learning a foreign language is seen as something inevitable in globalising world in which communication means are used a lot in parallel with technological developments. Turkish is also taught widely as a foreign language at Turkology platforms, Yunus Emre Institutes and TOMER centres. Teaching grammar and vocabulary is not found enough for a healthy communication between people from different cultures. In order for people to understand the message as it should be by thinking in the same way as people in this society do, cultural elements should be included in foreign language teaching, too. In this way, language accompanied by cultural elements can be taught in a more effective way. Basic sentence patterns reflecting Turkish culture and wealthiness of Turkish are one of the cultural elements used in communication a lot and making people relationships easier. Formulaic expressions which should be learned in every language for an effective communication reflects viewpoints of societies from sociocultural aspect. In this study, pantomime, film and painting which are among the methods that can be used in teaching Turkish as a foreign language were discussed and various activities were suggested based on that. The study also includes activities that can be used during teaching period such as station, diagnostic tree, conceptual caricature, drama, observation, filling in the blanks and structured grid. Target group, rationale of the activities, general structure of the activities and process and evaluation are mentioned in these activities. These activities will contribute to both Turkish language development of the students learning Turkish as a foreign language and cultural transmission.

Keywords: Teaching Turkish as a foreign language, formulaic expressions, cultural transmission

*Yrd. Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, fatih.yilmaz@gop.edu.tr

**Öğretmen, MEB, y.senden1305@gop.edu.tr

a: “YICER, YILDIZ International Conference on Educational Research and Social Studies” 01-03 Eylül 2014 tarihinde düzenlenen konferansta sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Dil sadece sözcüklerden ve belirli yapılardan oluşmuş bir iletişim vasıtası değildir. Dil, bir milletin aynası olan kültürü geçmişten günümüze aktaran bir köprü, yaşam tarzı, hayata baktığı ve diğer milletlere açılan penceresidir. Buradan yola çıkarak yabancı dil öğretiminde kültürü dilden ayrı tutmak öğretimi soyutlaştırmaktan öteye götürmez. Bu sebeple Türk toplum kültüründe ve günlük hayatta önemli bir yere sahip olan kalıp sözler Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde de toplumsal işlevlerinden dolayı önemli bir yer teşkil etmektedir.

“Kalıp sözler Türkçenin bir başka zenginliğini yansıtan, kültürümüze, olaylar karşısındaki tutumumuza ışık tutan dil öğeleridir” (Bulut, 2012: 1118). Kalıp sözler Türk milletinin çağlar boyunca oluşturarak nesilden nesle dil vasıtasıyla aktardığı duygu ve düşünce kültürünün ürünleridir. Türkçe konuşan bireyler, günlük hayatlarında kalıp sözlere sıkça başvurarak birbirleriyle etkili bir iletişim kurarlar. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen bireylerin de sokakta, otobüste, okulda, alışverişte veya iş yerlerinde konuştuğu konuyla ilgili kullanacakları bir kalıp ifade hem yazılı ve sözlü iletişim becerilerine katkı sağlayacak hem de Türkçeye ne kadar hâkim olduklarını gösterecektir. Bu sebeple kalıp sözler Türkçenin yabancı dil öğretiminde önemli bir yere sahiptir.

Her toplumda belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş bazı sözler vardır. Bunlar bir kişiyle karşılaşıldığında, onu selamlarken, bir iyilik görüldüğünde teşekkür etmek için, evlenen, çocuk sahibi olan, yeni bir işe giren kişileri tebrik etmek için, yemeğe başlanırken ve yemekten sonra kullanılan iyi dilek sözleri olabildiği gibi, bir kişi hakkında olumsuz düşünceleri beddua şeklinde dile getiren sözler de olabilir (Erol, 2007: 14). Bu sözler, önceden belirli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanarak ve eğer gerekiyorsa bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, belirli durumlarda toplumun benimsendiği sözleri sunarak iletişimin kurulmasına veya devamına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir (Gökdayı, 2008: 106).

Kalıp sözler selamlaşma-vedalaşma esnasında, yemekten önce ve sonra, doğum, ölüm, hastalık, yardım, evlenme gibi duygu ve düşünceleri belirten çeşitli durum ve olay karşısında kullanılır. Kişiler arası etkili iletişim için her dilde öğrenilmesi gerekli ve faydalı olan kalıp sözler, toplumların hayata sosyokültürel pencereden bakış açılarını yansıtır. Kalıp sözler sayesinde o toplumda yaşayan insanlar, içinde buldukları zor durumlarda kendilerini etkili bir biçimde ifade ederler (Aksan, 2011: 163).

Kalıp sözlerin anlamlarına bakıldığında, iletmek istediklerinin belirli kavramsal gruplarda toplanabildiği görülmektedir. Bu gruplar şunlardır: Hayırdüa ve iyi dilek, beddua ve küfür, duygusal tepki, selamlaşma, ayrılık, batıl inanç, istek, konuşan veya dinleyeni yüceltme, istenileni kabul veya ret, eleştiri veya tehdit, genel bir davranış veya düşünce, töre ve gelenek, dini inanç, soru-cevap, özür dileme, ödüllendirme, teşekkür (Gökdayı, 2008: 106). Örneğin, yemekten sonra “*Elinize sağlık.*”, yeni tıraş olmuş bir kimseye “*Sihhatler olsun.*”, hasta olan bir kişiye “*Geçmiş olsun.*” ve vefat etmiş birinin arkasından “*Allah rahmet eylesin.*” gibi kalıp sözler, geçmişten günümüze Türk insanının duygu, düşünce ve değer yargıları ile gelenek ve göreneklerinden oluşan bir kültür birikimidir.

Bu çalışma, kalıp sözlerin Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılabilecek pandomim, film ve resim gibi uygulamaları ve öneri niteliğinde istasyon, tanılayıcı dallanmış ağaç, kavramsal karikatür, oyun, drama, gözlem, boşluk doldurma, yapılandırılmış grid gibi öğretim sürecinde uygulanabilecek etkinlikleri içermektedir.

Kalıp Sözlerin Yabancı Dil Öğretiminde Önemi

Her toplum için farklı bir hitap biçimi ve hitap davranışı olan bu konu toplumsal dilbilimin ilgi çekici sorunlarından biri olup son zamanlarda yabancı dil öğrenimi alanıyla da ilgisi dolayısıyla daha çok önem kazanmıştır. Bir yabancı dil öğrenilirken yalnızca, onun dilbilgisi ve okuma kitaplarında, sözlüklerinde geçen kullanım biçimlerini öğrenmek yetmemekte, o dili konuşan toplumun kültürünü,

insanlar arasındaki davranış biçimini, değişik durumlarda söylenmesi gereken sözleri, tepki tarzlarını, hitap yollarını ve davranışlarını da tanımak gerekmektedir (Aksan, 2011). Böylece hedef toplumun davranış biçimlerini, hitap yollarını, farklı olaylar karşısında verdiği sözel tepkileri fark eden yabancı dil öğrenen bireylerin iletişim becerileri gelişerek toplumla bütünleşmeleri sağlanmış olur.

Bir dili yabancı dil olarak öğrenenler o dili anadili olarak öğrenenler gibi iletişim kurmak için ya da belli durumlarda amaçlarına ulaşmak için kalıplaşmış dil birimlerinden faydalanırlar. Yabancı bir dili konuşurken orijinal kalıpları doğru ve yerinde kullanmanız o dile ne kadar hâkim olduğunuzu gösterir. Kalıp sözlerin hangi durumlarda kullanıldığı ve ne tür bir işlevi olduğunu bilmek yabancı dil öğrenenler açısından önemlidir, örneğin, Türkçede ‘eline sağlık’ kalıp sözün hangi durumda ve kime söyleneceğinin bilinmesi gibi (Martı, 2011: 110-112).

Günlük hayatta insan ilişkilerimizi kolaylaştıran kalıp sözleri yerinde kullanamayıp nerede ne söyleyeceğini bilemeyenlerin hâlini Develi, “Keloğlan sendromu” olarak adlandırmıştır. Kısaca ifade edersek Keloğlan sendromu “nerede, ne zaman, neyi” söyleyeceğini, hangi sözü kullanacağını bilememe durumunu ifade eder. Oysa “nerede, ne zaman, neyi” söyleyeceğimizi “dil” belirlemiş, çoğu zaman birden fazla seçenikle işimizi kolaylaştırmıştır. Bu üç durumda dilin bize sunduğu bu imkânlara “kalıp sözler” diyor dilciler. Söze dayalı günlük iletişimimizin önemli bir kısmını kalıp sözler oluşturur. Birçok güzel sözle güne başlayabilirsiniz. Türkçe size oldukça cömert bir şekilde kalıp sözler sunuyor: “Günaydın!”, “Hayırlı sabahlar!”, “Sabah şerifleriniz hayrolsun!”, “Allah zihin açıklığı versin!”, “Rabbim işini gücünü rast getirsin!”, “Rabbim kârına bereket versin!”, “Rabbim izzetiyle izzetlesin!” (Develi, 2011: 62). Ölüm olayı karşısında çok çeşitli kalıpların kullanıldığı görülmektedir: “Başınız sağ olsun.”, “Allah taksiratını affetsin.”, “Mekânı cennet olsun.” (Aksan, 2011: 166). Nişanlanma-evlenme üzerine: “Allah mesut etsin.”, “Mutluluklar dileriz.”, “Bir yastıkta kocayın.” (Bilgin, 2002: 75).

Günümüzde ülkeler arasındaki zaman ve mekân sınırlarının ortadan kalkması, insanları bir yabancı dil öğrenmeye yönlendirmektedir. Bu durum da yabancı dil öğretiminde, günümüz dil eğitim programlarında kullanılan yöntemden malzemeye kadar birçok alanda yeniden yapılanma çalışmalarını gerektirmektedir. Bu çalışmalar arasında Avrupa Dil Gelişim Dosyası (European Language Portfolio) çok dillilik ve çok kültürlülük ortak anlayışıyla oluşturularak uluslararası alanda yabancı dil programlarında kullanılmak amacıyla hazırlanmıştır.

Dil Gelişimi Dosyası’nın belirlediği kriterlere göre yabancılara Türkçe öğretiminde kalıp sözlerin kullanımının gerekli olmasının nasıl değerlendirilebileceğini; Avrupa Dil Gelişim Dosyası’nın sözlü ve yazılı iletişimde kalıp sözlerin kullanılmasına nasıl yaklaştığını belirlemeye çalışacağız.

Küresel Ölçek- Avrupa Ortak Dil Çerçevesine Göre Genel Dil Düzeyleri

A1 ve A2 Düzeyleri

Temel dil kullanıcıları olarak genel dil düzeylerine yönelik tabloda kalıp sözlerle ilgili açıkça belirtilmiş bir beceriye rastlanmamıştır. Ancak Kendini Değerlendirme Kılavuzu incelendiğinde bireyin yaşadığı yer, yakın çevresi ve tanıdığı insanlarla günlük konuşma dilinde bildik birtakım kalıpları kullanabileceği becerisinden hareketle kalıp sözlerin dil öğretiminde yer alması gerektiği söylenebilir.

B1 ve B2 Düzeyleri

B1 düzeyinde sözel üretim alanında “Deneyimleri, hayallerimi, umutlarımı, isteklerimi ve olayları betimlemek için çeşitli kalıpları yalın bir yoldan birbirine bağlayabilirim.” ifadesi yer almaktadır. Temel dil kullanıcıları düzeyine göre daha geniş kapsamlı olan bu ifade, bireyin kalıp söz, deyim vb. kalıpları kullanarak etkileşimde bulunabileceğinin açıkça ifadesidir.

C1 ve C2 Düzeyleri

C2 düzeyinde sözel etkileşim alanında “Hiç zorlanmadan her türlü konuşma ya da tartışmaya katılabilir; deyimler ve konuşma diline ait ifadeleri anlayabilirim.” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeden bireyin günlük iletişim dilinde hedef topluma ait kalıp söz, deyim, mecazlar gibi sözlü kültürel öğelere diğer düzeylere oranla daha çok yer vereceği bilgisine ulaşılabilir (CEFR, 2002: 24)

Yukarıdaki ifadelerde çalışmamızda kalıp sözlerin öğretiminin ve etkinliklerde kullanımının gerekliliğini desteklemektedir. İçinde deyim/atasözü ifadesi geçen beceri düzeyleri yalnızca deyim/atasözü olarak düşünülmemelidir. Türkçenin zengin söz varlığının kültürel ürünleri olarak kalıp sözler, mecazlar, benzetmeler de hedeflere dâhil edilerek etkinlikler geliştirilmelidir.

Kalıp Sözlerin Öğretiminde Pantomimden Yararlanma

İçinde bulunduğumuz yüzyılda insanlar sadece kendi ülkelerindeki insanlarla değil farklı ülkelerdeki insanlarla da çeşitli yollarla iletişim kurmaktadır. Artan iletişim ihtiyaçları ise sözel dili yetersiz bırakmakta ve çağa ayak uydurmayı zorlaştırmaktadır. Özellikle farklı ülkelerden bireylerle kurulan sözlü iletişimin yeterli olmadığı durumlarda bireyler, ortak bir iletişim dili olan beden dilinden faydalanmaktadır. Bireylerin gelişimleri incelendiğinde ilk iletişim biçimlerinin beden dili olduğu görülmektedir. İnsanların kendilerini yazıdan önce beden dili ile ifade etmiş olmaları da beden dilinin iletişim kurmada ne kadar etkili ve güçlü olduğunun bir göstergesidir.

Bir iletişimin yapılandırılmasında ortalama olarak kelimeler %10, ses tonu %30 ve beden dili %60 rol oynar (Baltaş; 2002: 31). Bu nedenle dil öğreticileri, eğitim sürecinde bireylerin sözsüz iletişimlerini çeşitli etkinliklerle destekleyerek öz güven duygularını geliştirmelerine yardımcı olmalıdır. Bu yolla kendini daha iyi ifade etme şansını yakalayan bireyler, aynı zamanda anlama ve anlatma becerilerini geliştirmiş olacaktır.

Pantomim, insanın iç dünyasının ve eylemlerinin bilinçli olarak hareket eden beden tarafından dile getirilmesidir (Arıkan, 2011: 508). Pantomim oynayan için bir anlatım, seyreden için ise bir anlama becerisi olma özelliği taşımaktadır. Vücut, harflerin yerine geçer ve sözlerin görevini üstlenerek hareketlerle kendisini anlatır. Kelimeler olmadan kurulan bu iletişimde bireyler, beden dillerini yorumlayarak anlamaktadırlar.

Pantomim, sessiz sinema, sözsüz anlatım çalışmaları, bedenin kendi doğal dilini bulmasını sağlayan son derece yararlı çalışmalardır. Bir kişinin kendi bedeninin doğal dilini tanıması, heyecanını kontrol edebilmesinde önemli bir basamak oluşturmaktadır. Heyecanlanma anında ne yapacağını bilmek psikolojik bir özgüven getirdiği için, konuşmacının başarısını doğrudan etkileyecektir (Yalçın, 2012: 143).

Tıpkı kalıp sözler gibi beden dilini de günlük hayatta çok sık kullanırız. Her ikisi de çok fazla kelime sarf etmeden bizi içinde bulunduğumuz güç durumlardan kurtarır ve kendimizi etkili bir biçimde ifade etmemizi sağlar. Pantomim aynı zamanda bir dili ilk defa konuşmanın ve kendini o dilde sözlü ifade etmenin verdiği çekingenlik duygusunun ortadan kalkmasında bireylere yardımcı olur. Pantomim ilk aşamada soyut ve karmaşık gelen olayların, bireylerin bizzat canlandırmasıyla somut ve basit olarak kavranmasını sağlar. Bu etkinlikler hedeflenen dil becerilerinin gerçekleşmesini sağlarken bireylerin sanat duygularının gelişimini de destekler. Bu nedenle Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde özellikle kelime ve kalıp sözlerin öğretimi ile günlük olayları canlandırmada pantomim gibi motive edici, bireyleri aktif kılan uygulamalara yer verilmelidir.

Kalıp Sözlerin Öğretiminde Filmlerden Yararlanma

Görsel ve işitsel bir materyal olan filmler aracılığıyla bireyler, hedef dili doğrudan ve en doğal haliyle eğitim ortamında tanıma fırsatı elde eder. Filmler, bireylerin görme ve işitme duyularını harekete geçirerek öğrendikleri teorik bilgileri olaylar, insanlar, sözler ve görüntüler üzerinden tekrar pekiştirmelerini sağlar. Filmler sahip olduğu işlevleriyle de dil öğreniminin kültür öğrenimi kabul edildiği günümüz yabancı dil eğitimi anlayışını desteklemektedir. Geleneksel öğretim yöntemleriyle

elde edilemeyecek dil birikimini, hedef toplumun kültürel özelliklerini ve yaşam tarzını zaman-mekan kavramını ortadan kaldırarak bireylere ulaştırır. Yabancılar Türkçe öğretiminin başarılı olması görsel ve işitsel materyallerin yeterince kullanılıyor olmasıyla doğrudan ilişkilidir (Arslan ve Adem, 2010: 66-67).

Her alanda sürekli gelişen ve ilerleyen günümüz dünyasında önemli bir yeri olan teknoloji, dil eğitimi alanında da sunduğu farklı araç-gereçlerle bu sürecin verimli bir şekilde sürdürülmesinde yadsınmaz bir etkiye sahiptir. Özellikle yabancı dil eğitiminde ders kitabı dışında televizyon ve bilgisayar gibi teknolojik materyallerin kullanımı anlatılanların somutlaştırılmasında önem arz etmektedir. Bu teknolojik materyaller aracılığıyla dil eğitiminde filmlerin kullanımı derslerden verim alınması açısından oldukça etkili bir yöntemdir.

Amaca uygun ve kaliteli seçilmiş Türkçe filmler bireylerin kültürel birikimlerini artırır. Türk diline karşı merak duygusu oluşturarak bireyleri Türkçe öğrenme konusunda daha istekli olmaya teşvik eder. Filmler, bireylerin günlük yaşamda kullanılan sözlü kültür ürünlerimizin gerçek hayattaki işlevlerini görmeleri açısından önemlidir. Aynı zamanda bireyler bu doğal iletişim sürecinde beden dilinin işleyişine de tanık olmuş olurlar. Filmler, her yaştan bireyin dikkatini çeken ve ilgi duyduğu işitsel-görsel materyaller olduğundan dil eğitimi sürecinde eğlenceli ve motive edici bir öğretim ortamı oluşturarak bireylerin konuya odaklanmasını kolaylaştırır.

Kalıp Sözlerin Öğretiminde Resimlerden Yararlanma

Resim, en eski çağlardan günümüze iletişimi sağlayan, insanların ortak dili olmuştur. İnsan yaşamının hemen hemen her aşamasında sıkça karşılaştığı resimler, öğrenme yaşantısında da göz ardı edilmeyecek saygın bir yere sahiptir. Bazen bir şeye bakmak ya da sesini duymak asıl tanımlanan şeyi ifade etmemektedir. Ancak resimler aracılığıyla, bir şeyin neyi temsil ettiğini açık ve net bir biçimde algılayabiliriz. Resimler, asıl anlatılmak istenenle, konunun özüyle ilişkilidir. Kimi zaman anlaşılması zor ifadeleri basitleştirme gücüne sahiptir. İnsanın belleğindeki kavramın ete kemiğe bürünmüş biçimidir. Soyut kavramların somutlaştığı, düşüncenin renk ve çizgiyle anlam kazandığı doğal bir uyumdur. Dinlediğimizde tasvirin yetersiz kaldığı, gördüğümüzde ise bizi içine konuk eden bir tablo gibidir resim (Şahin, 2014: 1311).

Görsel malzemeler, Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde bireylerin dikkatini çekme, öğrenmeyi kolaylaştırma, soyut kavramları somutlaştırma ve eğitim ortamını zenginleştirmede önemli bir yere sahiptir. Teknolojik ilerlemelere paralel olarak günlük hayatımızda dergi, afiş, gazete, resim, şekil, grafik vb. pek çok görselle karşılaşmaktayız.

Yazılı materyallerin ve araçların tek başına yeterli olmadığı günümüz dil eğitiminde kalıp sözlerin konuya uygun görsellerle desteklenerek uygulanması kalıcı öğrenmeye ortam hazırlar. Eğitim ortamına katılan görsellerin anlamlandırılması için görsel okuma ve görsel okuryazarlık eğitiminde bir ihtiyaç olarak görülmeye başlanmıştır. Görsel okuma; okuma, yazma, dinleme, konuşma ve görsel sunu gibi dil öğrenme alanına ait bir beceridir (Güneş, 2013: 185).

1980'li yıllardan sonra ortaya çıkan hızlı teknolojik gelişim sonucunda, klasik dil becerilerinin (dinleme, okuma, konuşma, yazma) yanında iki yeni dil becerisi (görsel okuma ve görsel sunu) önem kazanmıştır. Örneğin okunan kitaptaki yazılan kadar resimler, şekiller, tablolar vb. görsel unsurlar da anlam inşa edilmesinde önem kazanmaktadır. Artık bir öğretmenin, öğrencilerine sadece yazıya odaklanan bir okuma eğitimi vermesi durumunda öğrencilerin kendilerini yeterince geliştirebilmeleri mümkün değildir" (Clay, 1985; Goodman, 1986; Smith, 1988, Aktaran Coşkun, 2005: 424). Bu şekilde resim, fotoğraf ve çizim gibi malzemelerden yoksun uygulanmaya çalışılan dil öğretimi, günümüzde yoğun bir görsel çevrede yaşayan bireylerin ihtiyaçlarına yönelik olmamaktadır.

Resim gibi görsel materyaller ve araçlar kolay ulaşılması, ekonomik olması, zihinde kavramları canlandırması, zamandan tasarruf etmeyi sağlaması, farklı zamanlarda tekrar tekrar kullanılması ve eğitim ortamını zenginleştirmesi gibi yararlarından dolayı kalıp sözlerin öğretiminde sadece yazılı metinlere dayalı materyallerden ve araçlardan daha verimli bir öğrenme sağlar. Resimler, öğrenilen

kalıp sözlerin pekiştirilmesinde bir etkinlik olarak uygulanabileceği gibi öğretimin ilk aşamasında bilgileri somutlaştırmak ve konuya dikkat çekmek için de kullanılabilir.

Görsel okuma için seçilen resimler nitelikli, konu ile ilgili, doğal, açık ve anlaşılır olmalıdır. Ders kitaplarında ve etkinliklerinde kullanılacak resimlerin öğrencilerin algı ve öğrenmelerine zara vermeyecek ölçülerde ve gerçeğe yakın olması gerekmektedir (Güneş, 2013:201). (EK-1 başlığında kalıp sözlerin resimler aracılığıyla öğretilmesine yönelik bir afiş çalışması yer almaktadır.)

Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin dil öğretimiyle ilgili çalışmalarını yürütmektedir. Avrupa Konseyine üye birçok ülke, bu kurumun hazırladığı Avrupa Dil Gelişim Dosyası'nı, yabancılara kendi anadillerini öğretirken kullanmaktadır. Bu bağlamda konseyin üyesi olarak Türkiye de Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılacak ders malzemelerini ve etkinliklerini bu çalışmaya uygun olarak hazırlamalıdır.

Bu çalışmada, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlere kalıp sözlerin öğretimine yönelik etkinlik önerileri geliştirme amaçlanmıştır. Bu bağlamda araştırmamızda Dil Gelişim Dosyası'nın belirlediği standartlara göre A1, A2, B1, B2, C1, C2 düzeyleri için yabancılara Türkçe öğretiminde kalıp sözlerin sözlü ve yazılı iletişim becerilerini geliştirmeyi amaçlayan ve bu alanda çalışanlara öneri niteliğinde etkinlikler tasarlanmıştır.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ile ilgili son zamanlarda değişik çalışmalar yapılmaktadır, yapılan çalışmalarda genellikle sorunların tespiti olduğu gözlemlenmiştir bu çalışmalara örnek olarak:

Duru (2009) *Atasözleri ve Deyimlerin Yabancılara Öğretilmesinde Yöntem ve Teknikler* adlı çalışmasında Türkçe öğretiminde temel, orta ve ileri seviyelere göre kalıplaşmış sözlerin nasıl, ne kadar ve hangilerinin öğretilmesi gerektiğini örneklerle açıklamıştır.

Gökdayı (2008) *Türkçede Kalıp Sözler* çalışmasında kalıp sözleri tanımlayabilmek ve tanıyabilmek için yapısal, işlevsel, anlamsal ve bağlamsal özelliklerini tespit etmeye çalışmıştır. Ardından, bu özelliklere dayanılarak, kalıp sözlerin kapsamlı bir tanımını yapmıştır.

Erol (2007) *Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler Üzerine Bir İnceleme* adlı çalışmasında önce Türkçenin genel olarak sözcük varlığını oluşturan öğeleri değerlendirmiştir. Daha sonra kalıp sözleri kullanıldıkları durumlara ve ele aldıkları konulara göre sınıflandırarak yapıları bakımından değerlendirmiştir.

Ancak bu çalışma diğer çalışmalardan, kalıp sözlerin öğretimi konusunda örnek etkinlikler sunması ve materyal olarak Türkçe öğretiminde kullanılabilir olması açısından farklıdır.

Kalıp Sözlerin Öğretiminde Kullanılacak Örnek Etkinlikler¹

Türk kültürünün ve Türkçenin bir zenginliği olan kalıp sözlerin öğretiminde amaç, öğrencilerin günlük hayatta kolay ve etkili iletişim kurmaları için kalıp sözleri temel dil becerilerinde kullanabilmelerini sağlamaktır. Kalıp sözler herhangi bir etkinlikle desteklenmediği sürece kalıp sözlerin öğretimi günlük hayattan uzak ve soyut kalacaktır. Günlük hayatta uygulanamayan bilgiler de çok kısa sürede unutulacaktır. Bu çalışmada aşağıdaki etkinliklerle kalıp sözlerin öğretimi etkin bir şekilde sağlanacaktır.

Etkinlik-1: Pantomim Oyunu İle Kalıp İfadelerin Öğretimi

- Öğrencilere beden diliyle iletişim kurma ve pantomim oyunu hakkında kısa bir bilgi verilir.
- Sınıf 3 gruba ayrılır.

¹ 6 ve 8 numaralı etkinliklerin hazırlanmasında, Sever-Kaya v.d., 2011 kaynağından esinlenilerek uyarlamalar yapılmıştır.

- Her grup kendi içinden pandomimi canlandırmak için bir öğrenci belirler.
- Grupların belirlediği bu öğrencilerden her biri “Kalıp İfadeler Afişi”nden üçer tane seçerek küçük kâğıtlara yazar ve kâğıtları torbaya atar.
- Kura ile hangi grubun oyuna başlayacağı belirlenir.
- Bir dakika süre tutulur.
- Oyuncu kâğıtta yazan kalıp ifadeyi konuşmadan beden diliyle grubuna anlatmaya başlar.
- Oyun sonunda en çok doğru tahminde bulunan grup oyunu kazanır.
- Grupların kendi aralarında belirleyeceği ödül ile grup tebrik edilir.

Etkinlik–2: “Babam ve Oğlum” Film Etkinliği

“Babam ve Oğlum” filmi yabancılara Türkçe öğretiminde Türk kültürünü içeren filmler başlığı altında sıralamak mümkündür (İşcan, 2011: 945). Film, altın bilezikli Türk kadınları, ataerkil bir aile yapısı, geleneksel Türk misafirperverliği, yöresel giysiler, büyüklerin elini öperek onlara gösterilen saygı gibi Türk kültürü ile ilgili zengin bir içeriğe sahiptir. Kültür öğelerinin hem göze hem kulağa hitap etmesi ise anlaşılması güç, karmaşık unsurların öğrenilmesini kolaylaştırmaktadır. “Babam ve Oğlum” dil-kültür ilişkisinin filmler aracılığıyla aktarılmasına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu film aracılığıyla yabancı öğrenciler hem geleneksel Türk aile yapısını hem de Türk kültürünü örnekleriyle seyretme şansı elde edeceklerdir. Etkinlik “Babam ve Oğlum” filmi pasajlar halinde seyredildikten sonra uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Bu çalışmada etkinliğin farklı pasajlardan birer bölümü yer almaktadır. Filmde geçen kalıp sözlerin yerleri boş bırakılarak bireylerden bu boşlukları filme göre doldurmaları istenmiştir.

Etkinlik–3: İstasyon

Bu etkinlik ile öğrencilerin kendi öğrenme sorumluluklarını üstlenmeleri, farklı fikirler ile ortak ürünler oluşturmaları ve arkadaşları tarafından önceden yapılmaya başlanan işleri ileri aşamaya götürmeleri amaçlanmaktadır. Önemli olan istasyonlarda oluşturulan ürünleri verilen süre içerisinde öğrencilerin katkısı ile tamamlamaktır. Etkinliğin diğer bir amacı ise farklı bir dilde onları yazmaya isteklendirmek ve cesaretlendirmektir. İstasyon etkinliği şu şekilde uygulanabilir:

- Öğrenciler 3 kişilik gruplara ayrılırlar.
- Sınıfta yapboz, hikaye ve afiş olmak üzere 3 istasyon masası kurulur. Masalara ilgili yönergeler okunur ve dağıtılır.
- Yönetici (öğretmen), her istasyonda bir öğrenciyi istasyon şefi olarak görevlendirir. İstasyon şefleri etkinlik boyunca görevli oldukları masadan ayrılmaz, grup değişimlerine katılmazlar.
- Öğretmen masalara gerekli malzemeleri bırakır ve süreç boyunca masalar arasında dolaşarak öğrencilerin sorularını cevaplar.
- Düdük çalınca 1. grup 2. gruba, 2. grup 3. gruba ve 3. grup da 1. gruba geçer.
- Böylece grupların yaptığı ve bir noktada bıraktığı işe düdük tekrar çalana kadar diğer grup devam eder. Çalışma bir ileri seviyeye taşınır.
- Süreç, bu şekilde her grup her istasyonda bir kez çalışana kadar devam eder.
- Son düdükle grup şefleri ürünleri öğretmene getirir. Ürünler panoya asılır ve sınıfça tartışılarak bir değerlendirme yapılır.

Etkinlik–4: Tanılayıcı Dallanmış Ağaç

Klasik doğru-yanlış sorularının daha geliştirilmiş halidir. Bireyler, kendilerine sunulmuş ifadelerle verdikleri doğru veya yanlış cevaplara göre aşamalı olarak diğer sorulara geçerek bir çıkışa ulaşırlar. Bu yolla bireylerin zihinlerindeki yanlış bağlantılar ile öğrendiği ve öğrenmediği bilgiler ortaya çıkmış olur. Bu etkinlik, bireylerin kavram yanlışlıklarını ortaya çıkarmak ve öğrenme süreci sonunda bireyleri değerlendirmek için kullanılabilir.

Etkinlik-5: Kavramsal Karikatür

Kavramsal karikatür, karikatürdeki karakterlerin kendi aralarında konuşmalarına dayalı alternatif bir ölçme ve değerlendirme tekniğidir. Normal karikatürlerden farkı mizahi unsurların bu teknikte yer almamasıdır. Bu uygulamada karakterlerden biri yanlış ya da doğru bir ifade kullanır. Bireyler, kendi bilgilerini sorgulayarak yanlış ya da doğru ifadenin kime ait olduğunu bulur. Bireylerin kavram yanlışlarının ortaya çıkarılmasında eğlenceli ve etkili bir tekniktir.

Etkinlik-6: Oyunlarla Kalıp Sözlerin Öğretimi

En geniş anlamıyla oyun, “Belli bir amaca yönelik olan veya olmayan, kurallı ya da kuralsız olarak gerçekleştirilen, her durumda çocuğun isteyerek ve hoşlanarak yer aldığı, fiziksel, bilişsel, dil, duygusal ve sosyal gelişimin temeli olan, gerçek hayatın bir parçası ve çocuk için en etkin öğrenme süreci” (Aral-Gürsoy v.d, 2001: 9). Oyun, bireylerin kendilerini ifade etmeleri için öğretimde ideal bir atmosfer oluşturan en önemli yöntemlerden biridir. Ayrıca tüm bireylerin katılımıyla işbirliği içinde yürütülen bu süreçte sosyal bir ortam oluşmasını sağlar. Oyunlarla kalıp sözlerin öğretimi için faydalanılabilecek etkinliklerden biri şu şekildedir:

- Dil eğitimcisi önceden sınıf mevcuduna göre etkinlikte kullanacağı kalıp sözleri belirler.
- Kalıp söz grubundaki her bir kelimeyi küçük bir kağıda yazarak kağıtları önceden hazırladığı kura torbasına atar.
- Her bir öğrenci tüm kâğıtlar bitene kadar torbadan birer kâğıt alır.
- Öğrenciler sırayla ve yüksek sesle kâğıtlarında yazan kelimeleri okurlar.
- Tüm sınıfın katılımıyla kelimeler anlamlı kalıp sözler oluşturacak şekilde eşleştirilir. Doğru eşleştirilen kalıp sözler tahtaya asılır. En çok doğru tahminde bulunan öğrenci ödüllendirilir.

Etkinlik-7: Drama

“Eğitici drama; önceden belirlenmiş açık ve net eğitim amaçları olan, tüm çocuklarının kendi öğretmenleri ile birlikte, daha çok büyük motor hareketlerle yaptıkları, ifade etmeye, rol oynamaya, canlandırmaya ve tartışmaya dayalı grup etkinlikleridir.” (Önder, 2004: 32).

Öğrenciler günlük hayatta nerede ve nasıl davranmaları gerektiğini yaparak yaşayarak öğrenme fırsatını elde eder. Drama, temel dil becerilerini aktif hale getirerek etkili bir öğrenme sağlar. Bireylerin iletişim ve kendilerini ifade etme becerilerinin gelişimini olumlu etkiler. Kalıp sözler için özel hazırlanmış “Hacivat ve Karagöz” oyunları canlandırılabilir. Grup çalışması ile kura torbasından seçilen kalıp sözler doğaçlama yoluyla anlatılabilir. İzlettirilen bir filmin kalıp sözlerle ilgili bölümleri tekrar canlandırılabilir. Kalıp sözler için özel hazırlanmış konuşma metinleri ile drama etkinliği yapılabilir. Karışık bir biçimde verilen resimler, kalıp sözleri kullanarak olay sırasına göre dramatize edilebilir. Konuyla ilgili seçilen kısa bir öykü canlandırılabilir. Bireyler, grup çalışması ile kalıp sözleri kullanarak kendi oyunlarını oluşturup sınıfta oynayabilirler.

Etkinlik-8: Gözlem Yapma

Gözlem, bir kimse veya bir olayla ilgili kendi doğal ortamında bilgi toplama amacıyla yapılan incelemelerin tümüdür. Sosyal bir varlık olan bireylerin aynı ortamlarda aynı olaylara verdikleri tepkiler birbirinden farklıdır. Araştırmacı tüm duyu organlarını kullanarak araştırdığı bireylerin davranışlarını ve kültürlerini doğal ortamlarında gözleme imkânı bulur. Öğrencilerden kampüs, kantin, otobüs vb. ortamlarda gözlem yapmaları istenir. Gözlem sırasında işittikleri ya da gördükleri kalıp ifadeleri yazıya geçirmeleri belirtilir. Bu ifadelerin hangi ortamlarda söylendiklerini not etmeleri vurgulanır. Öğrencilerin hazırladıkları gözlem yazıları sınıfta okunur. Başarılı olan yazılar panoda sergilenir.

Etkinlik–9: Boşluk Doldurma

Boşluk doldurma, içinde bir ya da birden fazla cevaplamak için boşluk bulunan bir soru türüdür. Eğitimin her kademesinde ve her yaştan bireye rahatlıkla uygulanabilir. Soruların cevapları bir sayı, bir kelime ya da bir cümle olabilmektedir. Bireylerin tahmin ile doğru cevap verme şansları düşüktür.

Etkinlik–10: Yapılandırılmış Grid

Yapılandırılmış grid, alternatif bir ölçme ve değerlendirme tekniğidir. Bu teknik, kutucuklar ve sorulardan oluşmaktadır. Kutucuk sayısı, bireylerin yaşına ve seviyesine göre dokuz ya da on iki olmak üzere hazırlanır. Öğretilmesi amaçlanan konu ile ilgili kavramlar, resimler vb. kutucuklara yerleştirir. Bireylere konuyla ilgili farklı sorular sorulur. Her sorunun cevabı için bir kutucuk seçilir.

SONUÇ

Yabancılar Türkçe öğretimi küreselleşmenin etkisiyle son yıllarda hızla gelişerek yaygınlaşmaktadır. Türkçe öğrenimine olan taleplerin artması ise öğretim teknolojileri ve materyallerle donatılmış, hedef kültürle bütünleştirilmiş kaliteli bir eğitim anlayışını gerektirmektedir. Kültür ile edinilen dil becerileri, gramer bilgilerinin ve diğer dil unsurlarının sosyal hayatta uygulanarak kalıcı olmasını sağlar.

Türkçeyi, Türk kültüründen bağımsız olarak sadece kuramsal yapılarıyla öğrenmiş bir yabancı, günlük hayatta karşılaştığı bir kalıp söz karşısında şaşırarak ve içinde bulunduğu kültürel durumu anlamakta zorlanacaktır. Toplumumuzda günlük iletişim dilinde sıkça kullanılan kalıp sözler, belirli durumlarda insanlara yerinde ve uygun söz söyleme imkânı vererek bireylerin birbirleriyle başarılı iletişim kurmalarına yardımcı olduğu için Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Kalıp sözleri günlük iletişim dilinde aktif bir şekilde kullanan yabancılar, hedef topluma karşı aitlik ve farkındalık duygusu oluşturarak etkili bir iletişim sağlarlar.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi süreci, kültür aktarımı ile Türkçenin ana dili olarak öğretilmesinden farklıdır. Yabancı dil öğrencileri, ilk safhalarda dilimizi sadece kültür ile tanırlar. Bu tanıma sözcük hazinesi, sözcük yapısı, alfabe vb. şekilde olabileceği gibi o dili kullanan toplumun günlük dilde kullandığı atasözleri, deyimler, kalıp sözler, benzetmeler aracılığıyla şeklinde de olabilir. Türkçeyi öğrenen bireylerin Türkçe konuşmaya başladıktan sonra kültürümüzden ne kadar etkilendiği iletişimde kullandıkları kültürel öğelerle ortaya çıkmaktadır. Konuşmaya başladıktan sonra “*Güle güle oturun*” gibi bir kalıp sözü kullanan yabancı artık Türk insanı gibi düşünerek dile ne kadar hâkim olduğunu göstermiş olur.

Türkçede hangi kalıp sözlerin öğretilmesi belirlenirken öğrencilerin ihtiyaçları ve kalıp sözlerin günlük hayatta kullanım sıklığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, öğrencilerin bireysel farklılıklarına, dilsel gelişimlerine ve ihtiyaçlarına yönelik uygulamalarla öğrenme ortamı zenginleştirilmelidir. Kalıp sözler ayrı bir ders olarak değil eğitim sürecine yayılarak birbirini tamamlayıcı etkinliklerle bir beceri olarak bireylere kazandırılmalıdır. Sadece ders kitabı gibi basılı materyallerle yürütülen dersler öğrencileri motive etmemekle beraber monoton bir eğitim ortamı yaratmaktadır. Halbuki eğitim ortamına ne kadar çok uyaran dâhil edilirse öğrenciler derslere o kadar istekli katılırlar.

Sınıf içinde öğretilen bilgilerin günlük hayatta ve iletişimde nasıl kullanılabilmesinin öğrencilere gösterilmesi gerekir. Verilen bilgilerin ve örneklerin teorik değil pratikte kullanıldığı gibi olması şarttır. Türkçe öğrenen birey toplumla iletişim kurduğunda öğrendiklerini uygulamaya dönebilmelidir. Bu, aynı zamanda sınıf içindeki öğrenmelerin kalıcı olmasını da sağlar. Özellikle günlük hayatımızda sıkça kullandığımız kalıp sözlerin dil öğretiminde yer alması, yabancı dil öğrenen bireyin iletişim halinde olduğu insanları rahat anlamasına; onlara kendini de daha iyi ifade etmesine yardımcı olur.

Bu nedenle Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde, eğitim ortamında içeriğe uygun, etkili kültür aktarımını sağlayacak doğru teknolojik ve eğitsel materyaller seçilmelidir. Resimler, filmler ve pandomim gibi çok uyaranlı uygulamalar ile donatılmış eğitim ortamları, ilgi ve ihtiyaçları farklı öğrencilerin sürece etkin katılımları sağlanabilir. Bu çalışmada hazırlanan her etkinlik hem dil gelişimi hem de kültür aktarımı açısından etkin birer materyaldir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D (2011). *Türkçenin Gücü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aral N., Gürsoy F., Köksal A (2001). *Okul Öncesi Eğitiminde Oyun*, Ya-Pa Yayınları, İstanbul.
- Arıkan, Y (2010). *İlköğretimler İçin Uygulamalı Tiyatro ve Drama Eğitimi*, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Arıkan, Y (2011). *Uygulamalı Tiyatro Eğitimi*, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Arslan, M & Adem, E (2010). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Görsel ve İşitsel Araçların Etkin Kullanımı, *Dil Dergisi* 147, (2010): 63-86.
- Baltaş, A (2002). *Bedenin Dili*, İstanbul, Remzi Kitapevi.
- Bilgin, M (2002). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2874, Ankara.
- Bulut, S (2012). Anadolu Ağızlarında Kullanılan Kalıp Sözcükler ve Bu Kalıp Sözcüklerin Kullanım Özellikleri , *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4*: 1117-1155, Ankara.
- CEFR (Common European Framework References) (2002), Council of Europe, Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment Case Studies, Council of Europe, Strasbourg.
- Coşkun, E (2005). İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmen ve Öğrencilerinin Yeni Türkçe Dersi Öğretim Programıyla İlgili Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 5 (2), 423- 462.
- Develi, H (2011). *Dil Doktoru*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Duru, H (2009). Atasözleri ve Deyimlerin Yabancılara Öğretilmesinde Yöntem ve Teknikler (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erol, Ç (2007). *Türkiye Türkçesinde kalıp sözler üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede Kalıp Sözcükler, *Bilgi Kış*, 44: 89-110.
- Güneş, F. (2013). Görsel Okuma Eğitimi, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1, ss.1-17, Bartın-Türkiye.
- İrmak, Ç. (2006). *Babam ve Oğlum*, Say Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.
- İşcan, A. (2012). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Filmlerin Yeri ve Önemi,

International Periodical For the Language, Literature and History of Turkish or Turkic 6/3 Summers, 939-948.

Martı, L. (2011), *Yabancılara Türkçe Öğretimi(Politika Yöntem ve Beceriler)*, (Ed. Derya YAYLI, Yasemin BAYYURT), 2.Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.

Sever, S., Kaya Z. & Aslan C. (2011). *Etkinliklerle Türkçe Öğretimi*, 2. Baskı, Tudem Yayıncılık , İzmir.

Önder, A. (2004). *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama*, Epsilon Yayınevi, İstanbul.

Şahin, G. (2014). Okulöncesi Dönem Çocuk Kitaplarında Görsel Bir Uyarın Olarak Resim, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/3: 1309-1324, Ankara.

Yalçın, A. (2012). *Türkçe Öğretim Yöntemleri Yeni Yaklaşımlar*, Akçağ Yayınları, Ankara.